

Toplumsal Cinsiyetin Bilişsel Yansımaları: Zihin, Şema ve Performans

Gökhan Şahin¹

Özet

Bu bölüm, bilişsel psikolojinin temel süreçlerinin (algı, bellek, dikkat, karar verme) toplumsal cinsiyet tarafından nasıl şekillendirildiğini incelemektedir. Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki kavramsal ayrımı temel alan bölüm, bilişsel yeteneklerdeki “farklılık” söylemini meta-analiz bulguları ışığında eleştirel bir şekilde değerlendirmekte ve bu farklılıkların büyük ölçüde abartıldığını ve zamanla azaldığını ortaya koymaktadır. Zihnin toplumsal cinsiyet şemaları aracılığıyla nasıl “cinsiyetlendirildiği” sosyal öğrenme kuramı, toplumsal cinsiyet şeması kuramı (Bem) ve performativite (Butler) gibi temel kuramlar üzerinden açıklanmaktadır. Bölüm, bu şemaların dikkat, bellek, dil kullanımı, problem çözme ve sosyal yargı gibi bilişsel işlevler üzerindeki somut etkilerini ve atıf hataları gibi yanlışlıklara nasıl yol açtığını detaylandırmaktadır. Ayrıca, “kalıpyargı tehdidi” mekanizmasının, kadınların bilişsel performansını durumsal olarak nasıl olumsuz etkilediği ve yapay bir yetenek farkı yarılması yarattığı vurgulanmaktadır. Türkiye’deki ilgili çalışmalara da değinilerek, bilişsel süreçlerin tarafsız olmadığı ve mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üreten ve meşrulaştıran “görünmez” mekanizmalar olduğu sonucuna varılmaktadır.

1. Giriş: Biyolojik Cinsiyetten Toplumsal Cinsiyete Zihinsel Yolculuk

Bilişsel psikoloji, insan zihninin bilgi işleme süreçlerini—algı, dikkat, bellek, dil, problem çözme ve karar verme—anlamaya adanmış bir bilim dalıdır. Geleneksel olarak bu disiplin, zihinsel süreçleri evrensel, biyolojik temelli ve bağlamdan büyük ölçüde bağımsız mekanizmalar olarak ele almıştır. Ancak, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimler ve psikolojinin diğer alanlarından yükselen eleştirel sesler, bu evrenselci bakış

¹ Doç. Dr.,

açısının önemli bir unsuru gözden kaçırdığını ortaya koymuştur: Zihin, toplumsal bir dünya içinde işler ve bu dünyanın en temel organize edici ilkelerinden biri olan toplumsal cinsiyet tarafından derinden şekillendirilir. Bu bölüm, bilişsel psikolojinin “tarafsız” kabul edilen zihinsel süreçlerinin, aslında toplumsal cinsiyet gibi güçlü bir sosyal yapı tarafından nasıl örüldüğünü, yönlendirildiğini ve hatta inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Biyolojik cinsiyet (İng. *sex*), bireylerin kromozomal, gonadal ve anatomik özelliklerine dayanan biyolojik bir kategoridir (Pehlivan, 2017). Toplumsal cinsiyet (İng. *gender*) ise, bu biyolojik temel üzerine toplumun ve kültürün “kadın” ve “erkek” olmaya yüklediği anlamlar, beklentiler, roller ve sorumluluklar bütünüdür (Pehlivan, 2017). Biri doğa ile ilgiliyken, diğeri toplumsal inşa ile ilgilidir. Bu ayrım, bölümümüzün temelini oluşturmaktadır; zira burada incelenen, kadın ve erkek zihinleri arasındaki varsayılan biyolojik “farklılıklar” değil, toplumsal olarak inşa edilmiş bir kategori olan “kadınlığın” bilişsel ve psikolojik sonuçlarıdır.

Toplumsal cinsiyet, bireyin bilgiyi algılamasından işlemesine, anılarını yapılandırmasından geleceğe yönelik kararlar almasına kadar tüm bilişsel mimariyi organize eden temel bir şema, bir “zihinsel merceç” işlevi görür. Bu merceç, kadınların toplumsal konumunu, karşılaştıkları sorunları ve potansiyellerini gerçekleştirmelerinin önündeki görünmez engelleri anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bilişsel süreçlerin tarafsız olmadığını, aksine mevcut güç ilişkilerini yeniden üreten ve meşrulaştıran mekanizmalar olabileceğini göstermek, bu bölümün nihai hedefidir.

2. Bilişsel Yeteneklerde “Farklılık” Söyleminin Eleştirel Bir Değerlendirmesi

Toplumsal cinsiyet ve biliş arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların tarihi, büyük ölçüde kadın ve erkekler arasındaki bilişsel yetenek farklılıklarını tespit etme ve ölçme çabası etrafında şekillenmiştir. Bu çaba, hem bilimsel merakı hem de toplumsal önyargıları yansıtan karmaşık bir literatür ortaya çıkarmıştır.

Tarihsel Arka Plan ve Geleneksel Bulgular

Bilişsel yeteneklerdeki cinsiyet farklılıkları üzerine modern tartışmalar, büyük ölçüde Maccoby ve Jacklin’in 1974 tarihli öncü eseri *The Psychology of Sex Differences* ile başlamıştır (MacIntyre, 1997). Bu kapsamlı derlemede, yazarlar yüzlerce çalışmayı analiz ederek dört temel alanda tutarlı cinsiyet farklılıkları olduğu sonucuna varmışlardır: Kadınların sözel yeteneklerde, erkeklerin ise görsel-uzamsal yetenek, matematiksel yetenek ve saldırganlıkta

daha üstün olduğu iddia edilmiştir. Bu bulgular, popüler kültürde ve hatta bilimsel çevrelerde hızla kabul görmüş ve “kadınların sözel, erkeklerin sayısal zekâya sahip olduğu” yönündeki kalıpyargıları pekiştirmiştir (MacIntyre, 1997). Örneğin, erken dönem çalışmaları, erkeklerin görsel-uzamsal görevlerde ve matematiksel akıl yürütmede daha iyi performans gösterdiğini, kadınların ise hafıza ve dil kullanımı gerektiren testlerde daha başarılı olduğunu tekrar tekrar raporlamıştır (Downing ve ark., 2008). Bu ilk çalışmalar, eleştirel bir gözle bakıldığında, genellikle var olan toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını bilimsel verilerle doğrulama eğiliminde olmuş ve bu kalıpyargıların kökenlerini sorgulamaktan ziyade onları birer “doğal” farklılık olarak sunmuştur.

Meta-Analizlerin Getirdiği Yeni Perspektif

1980’lerden itibaren, araştırma metodolojisinde önemli bir gelişme yaşanmıştır: meta-analiz. Yüzlerce, hatta binlerce bireysel çalışmanın sonuçlarını istatistiksel olarak birleştirerek daha güvenilir ve genel bir resim sunan bu teknik, cinsiyet farklılıkları literatüründe adeta bir devrim yaratmıştır. Özellikle Janet Shibley Hyde ve meslektaşlarının yürüttüğü kapsamlı meta-analizler, geleneksel farklılıklar tablosunu temelden sarsmıştır.

Hyde’in 1990 yılında yayımlanan ve 3 milyondan fazla katılımcıyı içeren 100 çalışmayı birleştiren meta-analizi, genel matematiksel yeteneklerde kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur (MacIntyre, 1997). Farklılıklar, eğer varsa, çok spesifik alt alanlarda ve belirli yaş gruplarında ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kız çocukları lise çağına kadar hesaplama becerilerinde hafif bir üstünlük gösterirken, erkekler lise ve sonrasında problem çözme görevlerinde küçük bir avantaja sahip olabilmektedir. Benzer şekilde, Hyde ve Linn’in (1988) sözel yetenekler üzerine yaptığı meta-analiz, bu alandaki cinsiyet farkının pratik olarak “sıfır” olduğunu, yani ihmal edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir (MacIntyre, 1997).

Uzamsal yetenekler alanı, bu genel eğilimin en belirgin istisnasını oluşturur. Meta-analizler, özellikle üç boyutlu nesnelere zihinde döndürmeyi gerektiren **zihinsel rotasyon (mental rotation)** görevlerinde erkekler lehine tutarlı, orta ila büyük düzeyde bir fark olduğunu doğrulamaktadır (MacIntyre, 1997). Ancak, uzamsal yeteneğin diğer alt boyutları olan uzamsal algı (dikkat dağıtıcılar arasında bir nesnenin konumunu belirleme) ve uzamsal görselleştirme (karmaşık uzamsal bilgiyi işleme) gibi alanlarda farklar ya çok daha küçüktür ya da hiç yoktur (MacIntyre, 1997). Bu bulgular, Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Bilişsel Yeteneklerde Cinsiyet Farklılıklarına İlişkin Meta-Analiz Bulgularının Özeti

Bilişsel Alan	Spesifik Görev/ Alt Alan	Anahtar Meta-Analiz Çalışması	Etki Büyüklüğü (d)	Yorum
Sözel Yetenek	Genel Sözel Yetenek	Hyde ve Linn (1988)	-0.11	İhmal edilebilir
	Kelime Dağarcığı	Hyde ve Linn (1988)	-0.02	İhmal edilebilir
	Okuduğunu Anlama	Hyde ve Linn (1988)	-0.03	İhmal edilebilir
Matematiksel Yetenek	Genel Matematiksel Yetenek	Hyde vd. (1990)	0.05	İhmal edilebilir
	Hesaplama	Hyde vd. (1990)	-0.20 (İlkokul)	Küçük (Kadın lehine)
	Problem Çözme	Hyde vd. (1990)	0.29 (Lise)	Küçük (Erkek lehine)
Uzamsal Yetenek	Zihinsel Rotasyon	Linn ve Petersen (1986)	0.73	Büyük (Erkek lehine)
	Uzamsal Algı	Linn ve Petersen (1986)	0.44	Orta (Erkek lehine)
	Uzamsal Görselleştirme	Linn ve Petersen (1986)	0.13	İhmal edilebilir

Not: Etki büyüklüğü (Cohen's d) değerleri, pozitif değerlerin erkek avantajını, negatif değerlerin kadın avantajını gösterdiği standart bir yorumlamaya dayanmaktadır. Yaklaşık 0.2 küçük, 0.5 orta ve 0.8 büyük bir etki olarak kabul edilir.

Metodolojik Sorunlar ve Araştırma Alanının Politik Doğası

Bulguların yorumlanması, çeşitli metodolojik sorunlar ve örtük önyargularla gölgelenmektedir:

- 1. Yayın Yanlılığı (Dosya Çekmecesi Sorunu):** İstatistiksel olarak anlamlı bir "fark" bulan çalışmaların, hiçbir fark bulamayan çalışmalara göre yayınlanma olasılığı daha yüksektir. Bu durum, literatürde var olan farklılıkların abartılmasına yol açan sistematik bir yanlılık yaratır (MacIntyre, 1997).
- 2. Alfa ve Beta Yanlılıkları:** Araştırmacılar, bilinçli veya bilinçsiz olarak, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları abartma (alfa yanlılığı) veya önemsizleştirme (beta yanlılığı) eğiliminde olabilirler.

3. **Pratik Anlamlılık Sorunu:** İstatistiksel olarak “anlamlı” bulunan çok küçük farkların (örneğin, $d=0.15$), gerçek hayattaki yetenekler, meslek seçimi veya akademik başarı açısından herhangi bir pratik önem taşıyıp taşımadığı son derece şüphelidir (MacIntyre, 1997).
4. **Zamanla Değişim:** Belki de en önemli bulgu, son yirmi yılda bilişsel yeteneklerde gözlemlenen cinsiyet farklarının giderek azalmasıdır. Bu eğilim, farklılıkların biyolojik ve sabit olmaktan çok, eğitimde fırsat eşitliğinin artması, toplumsal rollerin değişmesi gibi sosyo-kültürel faktörlere ne kadar duyarlı olduğunun en güçlü kanıtıdır.

Bu noktada, “farklılık” araştırmalarına odaklanmanın kendisinin nasıl bir kısır döngü yarattığını görmek mümkündür. Toplumda var olan “erkekler matematikte iyidir” kalıpyargısı, “matematiksel yeteneklerde cinsiyet farkı var mıdır?” sorusunu bilimsel bir araştırma konusu haline getirir. Yayın yanlılığı nedeniyle farklılık bulan çalışmalar daha fazla görünürlük kazanır. Medya ve popüler kültür bu bulguları “bilim kanıtladı” şeklinde basitleştirerek yayar. Bu durum, ebeveynlerin, öğretmenlerin ve en önemlisi kız çocuklarının kendilerinin beklentilerini düşürmesine neden olur. Bu düşük beklentiler, ileride ele alacağımız “kalıpyargı tehdidi” mekanizmasıyla birleşerek kız çocuklarının matematik performansını gerçekten de düşürebilir. Sonuç olarak, başlangıçta sadece bir kalıpyargı olan şey, bilimsel araştırma süreci aracılığıyla yeniden üretilen ve meşrulaştırılan bir “gerçekliğe” dönüşür. Farklılıkların zamanla azalması, bu döngünün eğitim ve toplumsal değişimle kırılabileceğini gösteren umut verici bir işarettir. Bu nedenle, odağı “farklılıklar”dan, toplumsal cinsiyetin bilişsel süreçleri nasıl şekillendirdiğine kaydırmak daha verimli bir yaklaşım olacaktır.

3. Zihnin Cinsiyetlendirilmesi: Temel Bilişsel ve Sosyo-Bilişsel Kuramlar

Bireylerin içinde yaşadıkları kültürün kadınlık ve erkeklik tanımlarını nasıl öğrendiklerini ve içselleştirdiklerini açıklamak, toplumsal cinsiyetin bilişsel etkilerini anlamamanın temelini oluşturur. Psikoloji alanında bu süreci açıklayan birkaç temel kuram öne çıkmaktadır. Bu kuramlar, birbirini dışlamaktan ziyade, farklı analiz düzeylerinde birbirini tamamlayarak zihnin nasıl “cinsiyetlendirildiğine” dair bütüncül bir resim sunar.

Sosyal Öğrenme Kuramı

Albert Bandura'nın (1977) öncülük ettiği sosyal öğrenme kuramı, toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesini temel öğrenme mekanizmalarıyla açıklar. Bu kurama göre, çocuklar cinsiyet rollerini iki ana yolla öğrenirler:

1. **Doğrudan Öğrenme (Pekiştirme ve Cezalandırma):** Çocuklar, “cinsiyete uygun” olarak kabul edilen davranışları sergilediklerinde ebeveynleri, öğretmenleri ve akranları tarafından ödüllendirilir (örneğin, “aferin benim aslan oğluma” veya “ne kadar hanım bir kız”). Buna karşılık, “cinsiyete uygun olmayan” davranışlar (örneğin, bebekle oynayan bir erkek çocuğu veya ağaca tırmanan bir kız çocuğu) eleştirilir, görmezden gelinir veya cezalandırılır.
2. **Dolaylı Öğrenme (Gözlem ve Model Alma):** Çocuklar, çevrelerindeki yetişkinleri (ebeveynler, akrabalar), akranlarını ve medyadaki karakterleri gözlemleyerek hangi davranışların hangi cinsiyetle ilişkilendirildiğini öğrenirler. Özellikle kendileriyle aynı cinsiyetteki modelleri taklit etme eğilimindedirler. Bir kız çocuğu annesinin ev işi yaptığını, bir erkek çocuğu babasının tamirat yaptığını gözlemleyerek bu davranışları kendi cinsiyet rolünün bir parçası olarak kodlar.

Sosyal öğrenme kuramı, toplumsal cinsiyetin dışsal, çevresel faktörler tarafından nasıl şekillendirildiğini açıklamakta oldukça güçlüdür. Ancak, bu öğrenilen bilgilerin zihinde nasıl organize edildiği ve bireyin aktif bir bilgi işlemci olarak bu süreçteki rolü konusunda yetersiz kalmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı

Sandra Bem tarafından 1981’de geliştirilen toplumsal cinsiyet şeması kuramı, sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim kuramlarını birleştirerek bu boşluğu doldurur. Kuramın temel varsayımı, çocukların dünyayı anlamlandırmak için zihinsel çerçeveler veya “şemalar” oluşturduğudur. Toplumda cinsiyet, en belirgin ve en erken öğrenilen sosyal kategorilerden biri olduğu için, çocuklar hızla bir **toplumsal cinsiyet şeması** geliştirirler (Freedman, 1998).

Bu şema, kültürün kadınlık ve erkeklik tanımlarına göre bilgiyi kodlayan, organize eden ve yorumlayan bilişsel bir ağıdır. Bir kez oluştuktan sonra, bu şema birkaç temel bilişsel işlevi yerine getirir:

- **Bilgiyi Organize Etme:** Gelen bilgiyi “kadınsı” veya “eril” kategorilerine ayırır. Örneğin, “hemşirelik” kadınsı, “mühendislik” eril bir meslek olarak kodlanır.
- **Algıyı ve Dikkati Yönlendirme:** Bireyin dikkatini şemayla tutarlı olan bilgilere yönlendirir. Şemayla çelişen bilgiler ise ya gözden kaçırılır ya da şemaya uyacak şekilde yeniden yorumlanır.
- **Belleği Etkileme:** Şemayla tutarlı bilgiler daha kolay hatırlanırken, tutarsız bilgiler unutulma eğilimindedir.

- **Davranışa Rehberlik Etme:** Bireye, kendi cinsiyetine “uygun” davranışları seçmesi ve sergilemesi için bir rehber sunar.

Bu süreç, **cinsiyet tiplemesi (sex-typing)** olarak adlandırılır. Bireyler, bu şemayı kullanarak sadece başkalarını değil, kendi benlik algılarını da şekillendirirler. Kendi cinsiyetleriyle tutarlı özellikleri benimserken, karşı cinsiyete atfedilen özellikleri dışlarlar (Wikipedia contributors, 2025).

Bem’in “Toplumsal Cinsiyetin Mercikleri”

Bem, daha sonraki yıllarda *The Lenses of Gender* (1993) adlı eserinde, şema kuramını bireysel bilişsel düzeyden daha geniş bir kültürel analiz düzeyine taşımıştır. Ona göre, bireysel cinsiyet şemalarımız boşlukta oluşmaz; aksine, kültürümüze derinden işlemiş ve gerçekliği algılayışımızı şekillendiren üç temel “mercek” tarafından beslenir. Bu mercıklar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nesilden nesile görünmez bir şekilde yeniden üretir:

1. **Androsentrizm (Erkek Merkezilik):** Erkeğin ve erkek deneyiminin evrensel bir norm, standart veya “insan” olarak kabul edilmesi; kadının ve kadın deneyiminin ise bu normdan bir sapma, “öteki” olarak görülmesidir (Bem, 1993).
2. **Cinsiyet Kutuplaşması (Gender Polarization):** Kadın ve erkeğin sadece biyolojik olarak farklı değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal olarak birbirinin zıttı olarak görülmesidir. Bu ikilik, giyimden duygulara, yeteneklerden sosyal rollere kadar hayatın her alanına dayatılır ve bu iki kutup arasında bir geçişe veya ortak alana izin vermez (Bem, 1993).
3. **Biyolojik Özcülük (Biological Essentialism):** Androsentrizm ve cinsiyet kutuplaşmasının yarattığı hiyerarşi ve farklılıkların, biyolojik, genetik veya evrimsel temellere dayandırılarak doğal, kaçınılmaz ve değiştirilemez olarak meşrulaştırılmasıdır (Bem, 1993).

Eleştirel ve Post-Yapısalcı Yaklaşımlar: Judith Butler ve Performativite

Judith Butler’ın 1990 tarihli *Cinsiyet Belası* (Gender Trouble) adlı eseri, toplumsal cinsiyet anlayışına radikal bir meydan okuma getirmiştir. Butler, önceki kuramların temel bir varsayımını sorgular: yani, toplumsal cinsiyetin, önceden var olan biyolojik bir cinsiyetin veya içsel bir kimliğin kültürel bir ifadesi olduğu varsayımını. Butler’a göre toplumsal cinsiyet bir “öz” değil, bir “eylem”dir. Bu, **performativite (performative)** kavramıyla açıklanır (Butler, 1990).

Performativite, toplumsal cinsiyetin içsel bir kimliğin dışavurumu olmadığını, aksine, kültürel normlara uygun olarak sürekli tekrarlanan stilize bedensel eylemler, jestler, duruşlar ve söylemler aracılığıyla inşa edilen bir performans olduğunu ileri sürer (Singh ve Judith Butler, 2022). “Kadın olmak”, içsel bir kadınlık özüne sahip olmak değil, toplumun kadınlık olarak tanımladığı davranışları sürekli olarak “yapmaktır”. Bu tekrarlar zamanla katılaşır ve bedene yerleşir, böylece “doğal” ve “sabit” bir kadın veya erkek kimliği yanılması yaratır (Ton, 2018). Butler için cinsiyet, “olduğumuz” bir şey değil, sürekli olarak “yaptığımız” bir şeydir ve bu yapma eylemi, kimliğin kendisini oluşturur.

Bu kuramlar arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine analiz ettiğimizde, birbirlerini tamamlayan bir yapı ortaya çıkar. Sosyal öğrenme kuramı, toplumsal cinsiyet rollerinin dışsal mekanizmalarla (pekiştirme, modelleme) bireye *nasıl* öğretildiğini açıklar. Toplumsal cinsiyet şeması kuramı, bu öğrenilen bilgilerin zihinde *nasıl* organize edildiğini ve bilişsel süreçleri (algı, bellek vb.) *nasıl* etkilediğini gösteren içsel mekanizmayı sunar. Bem’in “mercekleri” ise, bu bireysel şemaların ve sosyal öğrenme süreçlerinin içeriğinin *nereden* kaynaklandığını, yani kültüre sinmiş olan androsentrizm, kutuplaşma ve özcülük gibi daha geniş ideolojik yapılardan nasıl beslendiğini ortaya koyar. Son olarak, Butler’ın performativite kuramı, bu sürecin en temel varsayımına meydan okuyarak, öğrenilen, şemalaştırılan ve performe edilen şeyin sabit bir “kimlik” olmadığını, aksine bu süreçlerin kendisinin kimliği yaratan eylemler olduğunu ileri sürer. Bu teorik ilerleme, bilişsel psikolojinin “kadın” ve “erkek” kategorilerini sabit ve doğal kabul eden geleneksel yaklaşımını temelden sarsar ve toplumsal cinsiyetin sürekli yeniden üretilen ve dolayısıyla potansiyel olarak dönüştürülebilir bir yapı olduğunu gösterir.

4. Toplumsal Cinsiyet Şemalarının Bilişsel Süreçler Üzerindeki Etkileri

Toplumsal cinsiyet şemaları bir kez zihnimizde yerleştikten sonra, dünyayı algılayışımızdan kendimizi hatırlayışımıza kadar geniş bir yelpazedeki bilişsel süreçleri otomatik ve genellikle farkında olmadığımız bir şekilde etkiler. Bu bölümde, bu şemaların belirli bilişsel işlevler üzerindeki somut etkileri araştırma bulgularıyla incelenecektir.

Dikkat ve Algısal Yanlılıklar

Toplumsal cinsiyet şemaları, birer “algısal filtre” görevi görerek dikkatimizi seçici bir şekilde yönlendirir (Altınova ve Duyan, 2013). En temel düzeyde bu, **doğrulama yanlılığı (confirmation bias)** olarak bilinen bilişsel bir eğilimle kendini gösterir: Kalıpyargılarımızla ve beklentilerimizle

tutarlı olan bilgilere daha fazla dikkat eder, onları daha kolay işler ve daha iyi hatırlarız (*Stereotypes - the Decision Lab*, n.d.). Örneğin, bir kadının şefkatli veya duygusal bir davranışını, bir erkeğin ise rekabetçi veya iddialı bir davranışını daha kolay fark eder ve bu gözlemi mevcut şemamızı pekiştirmek için kullanırız. Şemayla çelişen durumlar (örneğin, iddialı bir kadın veya şefkatli bir erkek) ise ya görmezden gelinir, ya “istisna” olarak etiketlenir ya da şemaya uyacak şekilde yeniden yorumlanır.

Bu süreçler oldukça otomatiktir. Nörobilişsel çalışmalar, temel algısal süreçlerin bile toplumsal beklentilerden etkilendiğini göstermektedir. Örneğin, araştırmalar katılımcıların erkek yüzlerini daha çok öfke, kadın yüzlerini ise mutluluk gibi duygusal ifadelerle daha hızlı ve kolay bir şekilde ilişkilendirme eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Barnett ve ark., 2020). Bu, beynimizin sosyal bilgiyi işlerken kalıpyargıları birer kısa yol olarak kullandığını, ancak bu kısa yolların önyargılı algılara yol açtığını göstermektedir.

Bellek ve Kimlik

Bellek, geçmişin pasif bir kaydı değil, şimdiki benlik algımız ve kimliğimiz doğrultusunda sürekli olarak yeniden inşa edilen dinamik bir süreçtir. Toplumsal cinsiyet, bu inşa sürecindeki en önemli mimarlardan biridir. Otobiyografik bellek (kişisel anılarımız) üzerine yapılan çalışmalar, kadınların anılarının genellikle erkeklerinkinden farklı bir anlatı yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Kadınların anıları çoğunlukla daha fazla duygusal ve bağlamsal detay içerir, daha fazla duygusal ifade barındırır ve sosyal ilişkilere, diğer insanların duygu ve düşüncelerine daha fazla odaklanır (Rubin ve ark., 1999).

Bu alandaki en çarpıcı bulgulardan biri, bu farklılıkların biyolojik cinsiyetten (sex) ziyade, bireyin benimsediği **toplumsal cinsiyet kimliği (gender identity)** ile daha güçlü bir ilişkisi olduğunu gösterilmesidir (Compère ve ark., 2017). Yani, kendini biyolojik cinsiyetinden bağımsız olarak “feminen” özelliklerle tanımlayan bireyler, anılarını daha ilişkisel ve duygusal bir dille anlatma eğilimindedir. Bu, belleğin sadece geçmişi hatırlamakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel olarak tanımlanmış bir toplumsal cinsiyet kimliğini inşa etme ve sürdürme işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalar da belleğin, özellikle de toplumsal belleğin, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında inşa edildiğini ve kadınların deneyimlerinin bu bellekte çoğu zaman ikincil bir konumda kaldığını vurgulamaktadır (Habacı, 2023).

Dil Kullanımı ve Zihinsel Temsiller

Dil, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını taşıyan, yayan ve yeniden üreten en güçlü araçlardan biridir. Türkçede “bilim adamı”, “iş adamı”, “adam gibi” gibi eril ifadelerin genelleyici ve normatif olarak kullanılması, bu rollerin ve olumlu niteliklerin erkeklere ait olduğu yönündeki bilişsel şemayı sürekli olarak pekiştirir (Uyar Mura, 2018).

Araştırmalar, kadın ve erkeklerin iletişim tarzlarında da sistematik farklılıklar olduğunu göstermektedir. Genel olarak, kadınların daha nazik, işbirlikçi, dinleyici ve dolaylı bir dil kullanma eğiliminde olduğu; erkeklerin ise daha iddialı, rekabetçi, söz kesmeye yatkın ve emir kipi kullanan bir iletişim tarzına sahip olduğu bulgulanmıştır (Nakhanova, 2022). Bu farklılıklar, basit birer “stil” farkı olarak görülemez. Aksine, bunlar toplumdaki güç ve statü eşitsizliklerinin dile yansımasıdır. Daha az güce sahip olan grupların (bu bağlamda kadınların), çatışmadan kaçınmak ve sosyal uyumu sürdürmek için daha dolaylı ve uzlaşmacı bir dil kullanması beklenir.

Problem Çözme ve Karar Verme Süreçleri

Geleneksel kalıpyargılar erkekleri rasyonel, analitik ve mantıksal; kadınları ise duygusal, sezgisel ve irrasyonel karar vericiler olarak resmeder. Ancak ampirik bulgular, bu ikili karşıtlığın gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Birçok çalışma, genel karar verme stillerinde anlamlı bir cinsiyet farkı bulamamıştır (Yashaswini, 2025). Hatta bazı araştırmalar, kadınların işbirlikçi problem çözme gibi sosyal beceri gerektiren görevlerde erkeklerden daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur (Borgonovi ve ark., 2023).

Nörobilim alanındaki çalışmalar, bu konuya daha da derinlikli bir bakış açısı sunmaktadır. Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) çalışmaları, kadın ve erkeklerin benzer problem çözme görevlerinde aynı sonuca ulaşsalar bile farklı nöral ağları aktive edebildiklerini göstermektedir (Chen ve ark., 2025). Özellikle dikkat çekici bir bulgu, kadınların akıl yürütme görevleri sırasında limbik sistemle (beynin duygu merkezi) ilişkili bölgelerde daha belirgin bir aktivasyon göstermesidir. Bu, kadınların duygusal ve sosyal bağlamı karar verme süreçlerine daha fazla entegre ettiklerini, yani daha bütüncül bir bilişsel strateji kullandıklarını düşündürmektedir (Chen ve ark., 2025).

Bu noktada, Carol Gilligan’ın 1982’de yayımlanan *In a Different Voice* adlı eseriyle ortaya koyduğu “farklı ses” teorisi büyük önem taşımaktadır. Gilligan, Lawrence Kohlberg gibi geleneksel ahlak gelişim kuramcılarının, sadece erkek deneklerle çalışarak evrensel bir ahlak gelişim modeli oluşturduklarını ve bu modelde kadınların ahlaki muhakemesini “daha az gelişmiş” olarak

yanlış kodladıklarını savunmuştur. Gilligan'a göre, erkekler ahlaki sorunlara genellikle soyut ilkeler, haklar ve adalet temelinde yaklaşırken (**adalet ahlakı**), kadınlar ilişkileri sürdürme, başkalarının ihtiyaçlarını gözetme ve zarar vermekten kaçınma temelinde yaklaşır (b**akım ahlakı**) (Henry, 2023). Bu, birinin diğerinden üstün olduğu anlamına gelmez; sadece farklı bilişsel ve ahlaki yönelimlere işaret eder.

Sosyal Yargı ve Atıf Hataları

Başkalarının davranışlarını yorumlarken ve nedenlerini açıklarken yaptığımız zihinsel çıkarımlara sosyal psikolojide “atıf” denir. Bu atıf süreçleri, toplumsal cinsiyet şemalarından derinden etkilenir ve sistematik hatalara yol açar. **Temel Atıf Hatası (Fundamental Attribution Error)**, başkalarının davranışlarını açıklarken durumsal ve bağlamsal faktörleri göz ardı edip, davranışın nedenini kişinin karakteri veya kişiliği gibi içsel özelliklere bağlama eğilimimizdir (Jones ve Harris, 1967).

Bu genel bilişsel yanlılık, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarıyla birleştiğinde daha da tehlikeli bir hal alır ve **Nihai Atıf Hatası (Ultimate Attribution Error)** olarak adlandırılan bir örüntü ortaya çıkar (Hamilton ve Lordan, 2023). Bu hatanın işleyişi şöyledir:

- **Erkeklerin Başarısı:** Yetenek, zekâ gibi içsel, kalıcı ve istikrarlı nedenlere atfedilir (“Çünkü o bir dahi”).
- **Kadınların Başarısı:** Şans, çok çalışma, görevin kolay olması veya başkasının yardımı gibi dışsal, geçici ve istikrarsız nedenlere atfedilir (“Şansı yaver gitti” veya “Çok hırslı olduğu için başardı”) (Hamilton ve Lordan, 2023).
- **Erkeklerin Başarısızlığı:** Şanssızlık, kötü koşullar gibi dışsal nedenlere atfedilir (“Sistem ona karşıydı”).
- **Kadınların Başarısızlığı:** Yeteneksizlik, duygusal kararsızlık gibi içsel nedenlere atfedilir (“Bu iş için yeterli değil”).

Bu sistematik atıf hatası, kadınların yetkinliklerinin ve başarılarının sürekli olarak daha az değerli görülmesine, liyakatlerinin sorgulanmasına ve iş hayatında “cam tavan” gibi engellerle karşılaşmalarına zemin hazırlayan temel bilişsel mekanizmalardan biridir.

5. Kalıpyargı Tehdidi (Stereotype Threat): Bilişsel Performansın Sosyal Sabotajı

Şimdiye kadar toplumsal cinsiyetin bilişsel süreçleri dolaylı yollardan nasıl şekillendirdiğini inceledik. Kalıpyargı tehdidi ise, sosyal bağlamın bilişsel

performansı anlık ve doğrudan nasıl etkileyebildiğini gösteren en güçlü ve somut mekanizmalardan biridir.

Tanım ve Etki Alanları

Psikologlar Claude Steele ve Joshua Aronson tarafından 1995 yılında tanımlanan **kalıpyargı tehdidi (stereotype threat)**, bir bireyin, kendi sosyal grubu hakkındaki olumsuz bir kalıpyargıyı doğrulayacağı veya bu kalıpyargı temelinde yargılanacağı endişesini taşıdığı durumlarda yaşadığı durumsal psikolojik baskıdır. Bu tehdit, bireyin yeteneğinden bağımsız olarak, sadece o durumun içinde bulunmaktan kaynaklanır. Bu fenomenin en çok araştırıldığı alanlardan biri, kadınların matematik, mühendislik gibi “erkek egemen” olarak kodlanmış alanlardaki performansıdır. “Kadınlar matematikte kötüdür” şeklindeki yaygın kalıpyargı, zorlu bir matematik sınavına giren bir kadın öğrenci için bir kalıpyargı tehdidi durumu yaratır. Bu öğrenci, sadece sınavdaki soruları çözmekle kalmaz, aynı zamanda bu olumsuz kalıpyargıyı doğrulama endişesiyle de başa çıkmak zorunda kalır (Ndom ve ark., 2008).

Aracı Bilişsel Mekanizmalar

Kalıpyargı tehdidinin performansı düşürmesinin ardında yatan bilişsel mekanizmalar oldukça nettir. Bu durum, bir tür “bilişsel sabotaj” olarak işler:

1. **Çalışma Belleği Yükünün Artması:** İnsan zihninin aynı anda aktif olarak işleyebileceği bilgi miktarı sınırlıdır ve bu kapasiteye “çalışma belleği” denir. Problem çözme gibi karmaşık bilişsel görevler, çalışma belleği kaynaklarının yoğun bir şekilde kullanılmasını gerektirir. Kalıpyargı tehdidi altında olan bir birey, zihinsel kaynaklarının bir kısmını görevin kendisinden ziyade, “Acaba başarısız mı olacağım?”, “Herkes benim yeteneksiz olduğumu düşünecek”, “Bu kalıpyargıyı doğrulamamalıyım” gibi endişeleri izlemek ve bastırmak için harcar. Bu durum, asıl göreve ayrılacak bilişsel kapasiteyi azaltarak performansı doğrudan düşürür.
2. **Olumsuz Düşüncelerin Tetiklenmesi:** Araştırmalar, kalıpyargı tehdidinin performans düşüşüne aracılık eden en önemli faktörlerden birinin, görevle ilgili olumsuz düşüncelerdeki artış olduğunu göstermektedir (Cadinu ve ark., 2005). Tehdit altındaki kadınlar, test sırasında performansları hakkında daha fazla olumsuz ve müdahaleci düşünce (örn. “Bunu yapamayacağım”) bildirmektedir. Bu olumsuz düşünce döngüsü, hem dikkat dağınıcıdır hem de kaygıyı artırarak bilişsel işleyişi daha da bozar.

Kalıpyargı tehdidinin gücü, onun ne kadar ince ve durumsal olduğunda yatmaktadır. Steele ve Aronson'ın klasik deneylerinde, eşit derecede yetenekli kadın ve erkek öğrencilere zor bir matematik testi verilmiştir. Bir gruba testin “matematik yeteneğini ölçtüğü” söylenirken, diğer gruba aynı testin “cinsiyet farkı göstermediği bilinen” bir problem çözüme görevi olduğu söylenmiştir. Sonuçlar çarpıcıdır: İlk koşulda kadınların performansı erkeklerinkinden anlamlı derecede düşükken, ikinci koşulda (tehdit ortadan kaldırıldığında) kadınlar ve erkekler eşit performans sergilemiştir (Ndom ve ark., 2008). Bu bulgu, bilişsel yeteneklerdeki “farklılıkların” ne kadarının aslında sabit birer yetenek farkı değil, içinde bulunulan sosyal bağlam tarafından yaratılan bir performans farkı olduğunun en somut kanıtıdır. Performans, zihinde var olan sabit bir yeteneğin basit bir yansıması değil, içinde bulunulan durumun bir fonksiyonudur.

6. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Psikoloji Çalışmaları

Uluslararası literatürde tartışılan bu kavramlar ve mekanizmalar, Türkiye’nin kendine özgü sosyo-kültürel bağlamında da yankı bulmaktadır. Türkiye’deki akademisyenler, hem bu evrensel kuramları yerel koşullara uyarlamakta hem de özgün katkılar sunmaktadır.

Berktaş tarihi ve toplumsal kurumları eril bir bakış açısından arındırarak “tarihin cinsiyetini” sorgulayan çalışmaları, Türkiye’de toplumsal cinsiyetin teorik zeminini güçlendirmiştir (Berktaş, 2003). Berktaş, tarihin şimdiye kadar erkekler tarafından yazıldığını ve kadınların deneyimlerinin sistematik olarak dışlandığını vurgulayarak, kadınların geçmişini ve bugünü anlamak için feminist bir tarih yazımının gerekliliğini ortaya koyar. Benzer şekilde, Sibel Arkonaç gibi sosyal psikologların, sosyal inşacı bir perspektifle kimlik ve önyargı gibi konuları ele alması, bilişsel süreçlerin toplumsal bağlamdan ayrı düşünülmemeyeceği fikrini Türkiye’deki psikoloji literatürüne taşımıştır.

Ampirik alanda, DergiPark ve YÖK Ulusal Tez Merkezi gibi veritabanlarında yer alan çalışmalar, toplumsal cinsiyetin bilişsel ve sosyal süreçler üzerindeki etkilerini Türkiye bağlamında ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, toplumsal cinsiyet arka planının aile yapısı, eğitim ve sosyo-ekonomik düzey gibi faktörlerden nasıl etkilendiğini göstermektedir (Altınova ve Duyan, 2013). Dil kullanımı üzerine yapılan araştırmalar, Türkçedeki eril dilin ve cinsiyetçi ifadelerin kalıpyargıları nasıl pekiştirdiğini ve kadınların iletişim tarzlarını nasıl etkilediğini belgelemektedir (Çolak, 2018). Bellek üzerine yapılan nitel çalışmalar, kadınların bireysel ve toplumsal hafızadaki yerini ve deneyimlerinin nasıl temsil edildiğini sorgulamaktadır (Özyürek, 2025). Ayrıca, kadınların hane içindeki karar verme süreçlerine katılımı ve

ekonomik güçlenmelerinin bilişsel özerklikleri üzerindeki etkileri de önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır.

Ne var ki, bu bilişsel mekanizmaların etkileri sadece genel toplumda değil, bilginin üretildiği akademik dünyanın kendisinde de görülmektedir. Türkiye’de psikoloji bölümlerinde çalışan kadın akademisyenlerle yapılan bir çalışma, katılımcıların önemli bir kısmının (%37.9) erkek meslektaşlarına göre daha az ciddiye alındığını hissettiğini ve dörtte birinden fazlasının (%25.3) iş yerinde cinsiyetçi bir dille eleştirildiği veya küçümsendiği bir olay yaşadığını ortaya koymuştur (Boyacı-Oglu ve Hünler, 2019). Bu bulgu, yukarıda tartışılan atıf hatalarının ve kalıpyargıların, kadınların yetkinliklerinin sorgulandığı ve başarılarının küçümsendiği somut kurumsal pratiklere nasıl dönüştüğünün acı bir örneğidir.

7. Sonuç: Bilişsel Mekanizmalardan Toplumsal Eşitsizliğe

Bu bölüm boyunca yapılan analiz, bilişsel psikolojinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nasıl sürdürüldüğünü, meşrulaştırıldığını ve nesilden nesile aktarıldığını anlamak için vazgeçilmez araçlar sunduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet, sadece bir sosyal rol veya kimlik kategorisi değil, aynı zamanda zihnimizin en temel işleyişini düzenleyen güçlü bir bilişsel şemadır.

Bu şema, dikkatimizi kalıpyargılarla uyumlu olana yönelten bir filtre görevi görür. Anılarımızı, “kadınsı” veya “eril” kimliklerimizi doğrulayacak şekilde yeniden inşa eder. Başkalarının ve kendimizin başarı ve başarısızlıklarını, kadınların yeteneklerini sistematik olarak değersizleştiren önyargılı atıf hatalarıyla yorumlamamıza neden olur. En önemlisi, kalıpyargı tehdidi gibi mekanizmalar aracılığıyla, bir kadının potansiyelini tam olarak sergilemesini anlık olarak engelleyerek, en başta var olmayan bir “yetenek farkı” yanılması yaratır.

Bu “görünmez” zihinsel mekanizmalar, kadınların eğitimde, iş hayatında, siyasette ve sosyal yaşamın her alanında karşılaştığı somut, maddi engellerin psikolojik temelini oluşturur. Bir kadının terfi alamaması, sadece kurumsal bir ayrımcılık değil, aynı zamanda yöneticisinin zihnindeki “kadınlar lider olamaz” şemasının ve başarısını “şansa” bağlayan atıf hatasının bir sonucudur. Bir kız çocuğunun mühendislikten vazgeçmesi, sadece kişisel bir tercih değil, aynı zamanda maruz kaldığı kalıpyargı tehdidinin ve “matematik kızlara göre değil” şeklindeki kültürel mesajın bir ürünüdür.

Sonuç olarak, bilişsel süreçler asla tarafsız değildir. Ataerkil bir toplumda bu süreçler, mevcut güç ilişkilerini ve hiyerarşileri yeniden üretme ve kadınları dezavantajlı bir konumda tutma eğilimindedir. Bu kitabın ana teması olan “kadının konumu ve sorunları”nı anlamak ve çözmek, yalnızca

yasal, ekonomik ve kurumsal düzenlemelerle mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi, aynı zamanda bu derine işlemiş bilişsel şemaları, otomatikleşmiş yanlılıkları ve zihinsel mercekleri fark etmeyi, sorgulamayı ve nihayetinde dönüştürmeyi hedeflemelidir. Kadının özgürleşmesi, bir bakıma, zihnin bu toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapılarından da özgürleşmesini gerektirir.

8. Kaynakça

- Altınova, H. H., ve duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik güvenilirlik çalışması. *Toplum ve sosyal hizmet*, 24(2), 9-22.
- Arkonaç, S. A. (1998). *Sosyal psikoloji*. Alfa Yayıncılık.
- Auman, C. (2002). *The effect of stereotype threat on cognitive performance in middle-aged and older adults..* Virginia Commonwealth University.
- Barnett, B. O., Brooks, J. A., ve Freeman, J. B. (2020). Stereotypes bias face perception via orbitofrontal–fusiform cortical interaction. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 16(3), 302–314. <https://doi.org/10.1093/scan/nsaa165>
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364.
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. Yale University Press.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.
- Borgonovi, F., ve Greiff, S. (2020). The role of contextual factors in shaping gender differences in domain-general problem solving: A cross-national comparison. *Journal of Intelligence*, 8(4), 43.
- Borgonovi, F., Han, S. W., ve Greiff, S. (2023). Gender differences in collaborative problem-solving skills in a cross-country perspective. *Journal of Educational Psychology*, 115(5), 747–766. <https://doi.org/10.1037/edu0000788>.
- Boyacı-Oğlu, İ., ve Hünler, O. (2019). Psikoloji bilim alanı içinde cinsiyetçilik. *Akdeniz Kadın Çalışmaları Ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(1), 1–18. <https://doi.org/10.33708/ktc.440079>
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Cadinu, M., Maass, A., Rosabianca, A., ve Kiesner, J. (2005). Why do women underperform under stereotype threat? Evidence for the role of negative thinking. *Psychological Science*, 16(7), 572-578.
- Cankurtaran, Ö., ve Kelebek Küçükarslan, G. (2022). Toplumsal cinsiyete dair kavramlar. İçinde *Toplumsal cinsiyet eşitliği* (ss. 15-30). Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Chen, L., Zheng, Z., Liang, J., Lin, Y., ve Miao, Q. (2025). Understanding gender differences in reasoning and specific paradigm using meta-analysis of neuroimaging. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 18. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2024.1457663>.
- Compère, L., Rari, E., Gallarda, T., Assens, A., Nys, M., Coussinoux, S., Machefaux, S., ve Piolino, P. (2017). Gender identity better than sex explains

- individual differences in episodic and semantic components of autobiographical memory and future thinking. *Consciousness and Cognition*, 57, 1–19. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2017.11.001>
- Çırhınlıoğlu, F. (t.y.). *Sosyal psikoloji - Bölüm 8: Toplumsal cinsiyet..* Yakın Doğu Üniversitesi.
- Çolak, G. (2018). TÜRK EDEBİYATINDA KELİMELERİN TOPLUMSAL CİNSİYETİ. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 43, 87–125. <https://doi.org/10.17133/tubar.370508>.
- Deaux, K., ve Emswiller, T. (1974). Explanations of successful performance on sex-linked tasks: What is skill for the male is luck for the female. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29(1), 80–85.
- Downing, K., Chan, S., Downing, W., Kwong, T., ve Lam, T. (2008). Measuring gender differences in cognitive functioning. *Multi-cultural Education ve Technology Journal*, 2(1), 4–18. <https://doi.org/10.1108/17504970810867124>
- Fagot, B. I., ve Leinbach, M. D. (1995). Gender knowledge in egalitarian and traditional families. *Sex Roles*, 32(7-8), 513-526.
- Feldman-Summers, S., ve Kiesler, S. B. (1974). Those who are number two try harder: The effect of sex on attributions of causality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30(6), 846–855.
- Freedman, J.L., D.O. Sears, J.M. Carlsmith. (1998). Sosyal Psikoloji, çev. A. Dönmez, Ankara: İmge Kitabevi.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Habacı, N. (2023). Memory illusions and gender in “Adı Vasfiye” and “Aaahh Belinda.” *Medya Ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 5(1), 6–22. <https://doi.org/10.55055/mekcad.1246779>
- Halpern, D. F. (2000). *Sex differences in cognitive abilities* (3. bs.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Halpern, D. F., ve LaMay, M. L. (2000). The smarter sex: A critical review of sex differences in intelligence. *Educational Psychology Review*, 12(2), 229–246.
- Hamilton, O. S., ve Lordan, G. (2023). Ability or luck: A systematic review of interpersonal attributions of success. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1035012>
- Heilman, M. E., ve Haynes, M. C. (2005). No credit where credit is due: Attributional rationalization of women's success in male-female teams. *Journal of Applied Psychology*, 90(5), 905–916.
- Henry, P. (2023). Lessons in valuing an ethic of care. *Psychology Today*. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-gender-revolution/202309/40-years-of-in-a-different-voice>.

- Hyde, J. S., Fennema, E., ve Lamon, S. J. (1990). Gender differences in mathematics performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 107(2), 139–155.
- Hyde, J. S., ve Linn, M. C. (1988). Gender differences in verbal ability: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 104(1), 53–69.
- Jones, E. E., ve Harris, V. A. (1967). The attribution of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 3(1), 1-24.
- Linn, M. C., ve Petersen, A. C. (1986). A meta-analysis of gender differences in spatial ability: Implications for mathematics and science achievement. *Journal of Educational Psychology*, 78(6), 1482-1502.
- Lowe, P. A., Mayfield, J. W., ve Reynolds, C. R. (2003). Gender differences in memory test performance among children and adolescents. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 18(8), 865-878.
- Maccoby, E. E., ve Jacklin, C. N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford University Press.
- Martin, C. L., ve Halverson, C. F. (1981). A schematic processing model of sex typing and stereotyping in children. *Child Development*, 52(4), 1119-1134.
- MacIntyre, T. (1997). Gender differences in cognition: A minefield of research issues. *The Irish Journal of Psychology*, 18(4), 386–396. <https://doi.org/10.1080/03033910.1997.1010558158>
- Nakhanova, L. (2022). Dildeki Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 14, 344–367. <https://doi.org/10.46250/kulturder.1136158>.
- Ndom, R., Elegbeleye, A., ve Williams, A. (2008). The effect of stereotype on Cognitive performance: An experimental study of female cognitive performance. *Gender and Behaviour*, 6(2). <https://doi.org/10.4314/gab.v6i2.23420>
- Oakley, A. (1972). *Sex, gender and society*. Temple Smith.
- Özyürek, S. G. (2025). *Toplumsal belleğin inşasında kadın müzelerinin rolü: İzmir Kadın Müzesi üzerinden kavramsal bir inceleme*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iad/issue/93075/1644641>
- Pehlivan, P., V. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: bir literatür taraması. *Istanbul ticaret üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 16(31),81-105.
- Peturson, E. D., Cramer, K. M., ve Pomerleau, C. M. (2011). Attributional errors and gender stereotypes: Perceptions of male and female experts on sex-typed material. *CRISP: The Cross-Cultural, Racial, and Indigenous Scholars' Post*, 18(1), 1-14.

- Pietraszewski, D. (2015). Gender differences in cognition: A minefield of research issues. *Psychology*, 6(4), 385-397.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10, pp. 173-220). Academic Press.
- Ross, L., Amabile, T. M., ve Steinmetz, J. L. (1977). Social roles, social control, and biases in social-perception processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(7), 485-494.
- Rubin, D., Schulkind, M., ve Rahhal, T. (1999, December 1). *A study of gender differences in Autobiographical Memory: Broken down by age and sex*. <https://hdl.handle.net/10161/10141>
- Steele, C. M. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. *American Psychologist*, 52(6), 613-629.
- Singh, M. ve Judith Butler. (2022). Judith Butler's Theory of Performativity. In *International Journal of Research Publication and Reviews* (Vol. 3, Issue 8, pp. 1981-1984). <https://ijrpr.com/uploads/V3ISSUE8/IJRPR6666.pdf>.
- Stereotypes - the Decision lab*. (n.d.). The Decision Lab. <https://thedecisionlab.com/reference-guide/psychology/stereotypes>
- Travis, C. B., White, J. W., Rutherford, A., Williams, W. S., Cook, S. L., ve Wyche, K. F. (Eds.). (2018). *APA handbook of the psychology of women* (Vols. 1-2). American Psychological Association.
- Ton, J. T. (2018). *Judith Butler's Notion of Gender Performativity* [Thesis]. https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/30880/JTTON_BScThesis_Judith_Butler_Gender_Performativity_FINAL.pdf?ref=quillette.com#:~:text=That%20gender%20is%20performative%20means,seen%20as%20a%20stable%20identity.
- Uyar Mura, E. S. (2018). Sosyal Bilimlerde Edilgen Dil Kullanımı Üzerine Bir Tartışma: Kadına Yönelik Erkek Şiddeti Örneği. *Sosyoloji Notları*, 2(2), 195-209.
- Voyer, D., Voyer, S., ve Bryden, M. P. (1995). Magnitude of sex differences in spatial abilities: A meta-analysis and consideration of critical variables. *Psychological Bulletin*, 117(2), 250-270.
- Wikipedia contributors. (2025, July 13). *Gender schema theory*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Gender_schema_theory
- Yashaswini, P. (2025, March 1). *Gender differences in general decision-making style*. IJSDR.org. <https://ijsdr.org/viewpaperforall?paper=IJSDR2503143>.
- Yılmaz, B., ve Öztürk, M. (2020). Toplumsal cinsiyet ve bellek: Atif Yılmaz sinemasında kadın temsilieri. *Mecmua*, 5(10), 285-304.

